

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ МОДУС КУЛЬТУРЕМ
(на прикладі повісті Івана Франка "Захар Беркут")**

О. М. Медвідь, канд. філол. наук, доцент;

Я. Ю. Ткаченко, магістр

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

E-mail: ommedvid@gmail.com; ommedvid@gmail.com

У статті розглядається лінгвістичний статус культурем – мовних знаків, що містять важливу інформацію про певні об'єкти, які є історично/культурно значущими. Визначено, що культурологічно марковані одиниці можуть вбирати у себе власне мовне явлення та позамовне середовище, а зміст культурем може знаходитися у безпосередньому зв'язку з культурологічною компетенцією носія мови. Проводиться аналіз асиметрії культурем на прикладі української/англійської мов, а також зазначається, що культурем відображають національний колорит, а їх соціокультурний компонент створює оригінальний імідж, тим самим сприяючи оптимізації процесу міжкультурної комунікації. Доведено, що культурема може виступати у формі культурного символу, оскільки вона фіксує, зберігає та передає культурну інформацію. Приклади культурем надають можливість зрозуміти, що мови відрізняються не лише деякими окремими, ізольованими параметрами, а й усією сукупністю вербальної та невербальної інформації.

Ключові слова: менталітет, лакунарність, культурема, соціокультурний компонент.

Кінець ХХ – початок ХХІ тисячоліття став для світу періодом швидкого розвитку науки та техніки. Динамічний перебіг подій нашої доби, геополітичні зміни, інтенсивність міжнародних контактів спричинили посилення інтересу до проблем міжнародного та міжкультурного спілкування та вплинули на його ефективність.

Пошук нової парадигми, орієнтованої на глибинне осягнення мови як антропологічного феномена, пояснює збільшення уваги до культурних явищ, які можна зустріти в громадському житті кожного народу. Потрібно зазначити, що обумовленість цієї тенденції підкреслюється тим, що вся сучасна наука тісно пов'язана з людиною. Вона прагне зрозуміти її не тільки як фізіологічний феномен, але і як продукт суспільного життя, а також ознайомитись із різноманітними лінгво-культурологічними аспектами, які притаманні кожному народу.

Мова, функціонуючи, акумулює в собі історію народу, його культуру, звичаї, традиції. Вона відображає ту реальність, в якій живе народ, є виразником соціальної дійсності. Не існує двох мов настільки тотожних, щоб їх можна було вважати виразником однакової соціальної дійсності. Різні мови – це різне бачення одного і того ж предмета. Мова відображає світогляд народу, який створює її, тому кожному народові притаманна своя система понять і своя система номінації, що призводить до значної кількості лакун різного характеру, зокрема культурологічних – це і складає **актуальність** дослідження.

Вивченням культуерм займалися такі вчені, як: Ф. Бацевич, В. Виноградов, С. Власов, В. Воробйов, В. Гак, Р. Зорівчак, В. Манакин, Л. Соболев, С. Терминасова, Н. Фененко, С. Флорін, В. Шаклеїн, С. Швачко, J. Fiske, W. Goodenough, J. Hartley, C. Pierce, R. Wagner, I. Wallerstein.

Методологічною базою дослідження є такі методи: лінгво-когнітивний, дискурсивний, порівняльно-зіставний, а також метод контекстного аналізу.

Мета статті – аналіз асиметрії культурем у англійській та українській мовах на матеріалі художнього дискурсу.

Мова – це важливий засіб не лише спілкування та вираження думки, але і акумуляції знань культури. Вона об'єднує матеріальні та духовні цінності, які належать певному суспільству людей, і "ті цінності однієї національної спільноти, які

відсутні у іншій культурі або навіть суттєво відрізняються від них, утворюють "національний соціокультурний фонд", який може знайти своє віддзеркалення у мові" [1, с.27]. Саме цю частину культури та мови потрібно вивчати з метою точнішого розуміння оригіналу та інтерпретації інформації стосовно цих цінностей у перекладі за допомогою мови іншої національної культури. Кожен народ має певні особливості, які знаходять своє відображення у відмінностях лексичної та граматичної номінації явищ і процесів, у поєднанні тих або інших значень, у їх етимології.

Одним із актуальних напрямків сучасної лінгвістики є вивчення взаємозв'язку мови та культури. Особливої уваги заслуговує культурно маркована лексика, оскільки вона є найбагатшим джерелом відомостей про побут та світогляд носіїв мови. Під культурно маркованою лексикою традиційно розуміються реалії (лексеми, які називають предмети або явища однієї культури, що не існують в інших культурах).

Кожна культура самобутня, вона включає в себе ряд культурно-специфічних та етно-специфічних аспектів, що формують національний менталітет. Слова з особливими культурно-специфічними значеннями відображають не тільки спосіб життя, характерний для певного мовного колективу, але і його спосіб мислення [2, с. 83]. Наявність лінгво-специфічних слів може бути пов'язана із існуванням особливих звичаїв, характерних для культури, яка використовує відповідну мову, а також особливостями системи цінностей, прийнятій у цій культурі.

У сучасних лінгво-культурологічних дослідженнях є декілька точок зору з приводу змісту поняття "культурема". В. Воробйов поряд із поняттям "культурема" виділяє також поняття "лінгвокультурема". На його думку, поняття "культурема" визнається як своєрідний елемент дійсності (предмет або ситуація), властивий певній культурі, а "лінгвокультурема" – проєкція елемента культури у мовний знак" [3, с. 7].

Л. Веденіна до поняття "лінгвокультуреми" відносить назви предметів, понять, концептів однієї лінгвокультурної спільності, які не зустрічаються або зустрічаються у іншому вигляді у представників різних лінгвокультур [4, с. 548]. У свою чергу, В. Гак вважає, що культурема – це сукупність певних знаків, які і утворюють національно-специфічний фон відповідної культурно-мовної спільноти [5, с. 585].

Культуреми як одиниці культурологічного поля – наукової парадигми мають такі ознаки:

- виражають ім'я поля (наприклад, "українська національна особистість");
- мають визначену структуру;
- можуть об'єднуватися та диференціюватися.

Потрібно також звернути увагу на характер самого першоджерела культурем. Ними можуть бути:

- народна поетична творчість, що виступає частиною національної культури народу, важливим джерелом пізнання цивілізації та історії, віддзеркаленням суспільної свідомості нації;
- вислови видатних діячів науки, мистецтва та літератури;
- літературні твори як вторинні модельовані системи;
- видатні люди як модель національної особистості [6, с. 261].

Якщо розглядати мову з точки зору її структури та функціонування, соціокультурний шар (компонент культури) виявляється частиною мови та фоном її реального буття. Важливо зазначити, що асоціації можуть відрізнитися повністю або частково від тих, які знаходяться у свідомості іншомовного читача, а в смисловому плані вони взагалі є протилежними. Культурний фон частини такої лексики, що складається із слів, словосполучень та означає найпростіші поняття, може бути різним у кожній мові, а отже, тоді й виникає асиметрія національних культур, тобто розбіжність культури [7].

Під час зіставлення культури двох мовних систем можуть також виявлятися розбіжності або навіть асиметрії в обсязі або змісті культурно-важливої інформації.

Враховуючи той факт, що інформація закодована у мовних та мовленнєвих знаках, можна знайти схожі асиметрії зіставляючи мови як семіотичних коди та як мовні системи. Крім того, компоненти мовних та мовленнєвих одиниць можуть містити культурно-значиму інформацію [8].

Таким чином, культурно-значима інформація криється у мовленнєвому знакові, у його денотативному, сигніфікативному та конотативному значеннях. Матеріалом для нашого дослідження слугує переклад Теодосії Борецької повісті Івана Франка "Захар Беркут", яка розкриває перед читачами своєрідне життя Карпат зі своїми звичками та традиціями. Автор перекладу має створити цілий світ, який водночас був би і оригінальним, і легким для сприйняття. Тому у тексті ми зустрічаємо багато культурно-маркованої лексики на позначення реалій, що існували в українській мові раніше і використовувалися зокрема у фольклорі.

Під час аналізу було знайдено та проаналізовано ряд асиметрій культурем-реалій. Наприклад: ... *Інде знов із них остоялися лише пообсмалювані пеньки, а з-між них де-де несміло виростає нужденна смеречина або ще нужденніший яловець* [9].

На нашу думку, в англійському варіанті перекладу Теодосії Борецької використано не дуже доречний відповідник, який не розкриває до кінця значення слова *яловець*, а також вжито прийом контекстуальної заміни слова *смерека*: *In some places all that is left is charred remains of stumps among which grow forlorn spruce or the even more wretched maple saplings* [10, с. 7]. Ми бачимо, що перекладач знаходить приблизну відповідність у англійському краєвиді, замінюючи більш вузьке видове поняття загальним родовим, тому *смеречина* стає *spruce* і *яловець* перекладається як *saplings*. Таким чином, у перекладі зазначені слова трансформуються у більш близьку та доступну мовну номінацію для англомовного читача. Перекладач не дотримується точного перекладу та намагається не обтяжувати вторинний текст, але ми вважаємо, що у такий спосіб відбувається зміна значеннєвих елементів основного тексту. Використання більш вдалих відповідників з поясненням змогло б збагатити фонові знання англійського реципієнта.

У наступному прикладі Теодосія Борецька не враховує можливість недостатності знань реципієнта або ж навіть необізнаність з деякою культурно маркованою українською лексикою. *Що давно тихо тут було, не чути ніякого голосу, крім вівчарської трембіти десь на далекій полонині* [9]. Автор перекладу використовує лише засіб транслітерації, не додаючи при цьому ніяких додаткових пояснень: *Where long ago peace reigned supreme broken only now and again by the mournful sound of a shepherd's "trembita" floating down from some far off upland...* [10, с. 7]. Т. Борецька не до кінця осмислила відсутність чіткого розуміння слів, які мають відзначити особливість до української культури. Ми вважаємо, що такий варіант перекладу можна використати лише для реципієнтів, що мають широкі фонові знання.

Ще одним прикладом, що підтверджує вище сказане є речення: *Се новий тухольський боярин, Тугар Вовк, справляв великі лови на грубу звірину* [9]. Автор перекладу використовує лише спосіб транслітерації, не зазначаючи етимологічних пояснень до слова *боярин*: *Tuhar Wolf, the new boyar of Tukhalia had organized a big game hunt* [10, с. 11]. Такий тип перекладу зосереджений у більшій мірі на окресленого реципієнта, який уже ознайомлений з культурологічними особливостями української культури.

Але Теодосія Борецька вдало підійшла до підбору відповідника з використанням описового перекладу слова *боклаг* для адекватного сприйняття читачем (рецептором): *Боярські слуги від півночі звивалися, приготівляючи для гостей їду на цілий день, наповнюючи шипучим медом і яблучником подорожні боклаги* [9]. – *The servants had been stirring about long before down getting ready the provisions of food and filling the guest's wooden canteens with a thirst-quenching drink of fomented honey* [10, с. 14]. Але разом з тим, Теодосія Борецька використала прийом пропуску слова *яблучник*, оскільки на думку перекладача зміст цієї культурами не є домінуючим для осмислення контексту.

У наступному прикладі ми хочемо звернути увагу на вдалу передачу змісту слова *смерд* з додатковим відтінком: *А й самі бояри, по більшій часті люди горді, воєнні, що неродо бачили "смерда" в своїм товаристві, та й то це смерда, що вважає їх чимось немов собі рівним* [9]. – *Although the proud and arrogant boyars may have resented the presence of a common peasant "lout" who ordered them about as if they were his equals* [10, с. 15]. Ми вважаємо, що перекладач спробував відтворити контекст основного тексту, підбравши такий відповідник, що має не лише еквівалентне денотативне значення, але й також адекватний відтінок культурологічної конотації.

Теодосія Борецька вдало переклала колоритне українське слово *панище*. *Панище блисло в тремтячій руці боярина, — він хотів кинути ним на звіра* [9]. – *A javelin gleamed in the trembling hand of one of the boyars as he made ready to throw it* [10, с. 23]. На нашу думку, вона спробувала використати влучний відповідник для створення необхідного враження від перекладу та для передачі старовинної атмосфери того часу, що сприяє розширенню фонових знань читача.

У наступному реченні можна прослідкувати, як автор використовує заміну слова *веселка* у перекладі: *...у центрі затоки доли кам'яною стіною ревів водопад, мов живий срібний стовп, граючи до сонця всіма барвами веселки* [9]. – *In the center, at the base of the cataract, thundered a silvery column of cascade, reflecting from the sun all the prismatic colors of the spectrum* [10, с. 38]. Ми вважимо, що Теодосія Борецька знайшла дуже приблизне співвідношення слова *веселка* та *spectrum*, перекладач примінила прийом генералізації, замінивши вузьке специфічно національне поняття на більш широке, навіть міжкультурне та міжмовне. Таким чином, слово *веселка* трансформувалося на зрозуміле для сучасного науково обізнаного читача слово *spectrum*, але у цьому випадку втрапилася семантична наповненість української лексеми.

Висновки. Культуреми – це своєрідні культурологічні поняття, які характеризують кожну мову, наголошуючи на її неповторності та відмінності від інших етно-культур, а також які слугують для позначення елементів однієї культури та чітко відрізняють її від іншої шляхом лакун у позначенні притаманних кожній мові культурологічних особливостей. Будь-яка одиниця мови може бути культуремою, якщо вона містить певну культурно важливу інформацію відносно одиниць іншої мови. Ми вважаємо, що осмислення національно-культурного змісту культурами найбільш ефективно відбувається шляхом зіставлення її із іншими лексичними одиницями. Культура може виступати у формі культурного символу, оскільки вона фіксує, зберігає та слугує для передачі культурної інформації. Проаналізовані приклади культурем дають нам можливість зрозуміти, що мови відрізняються не лише деякими окремими, ізольованими один від одного параметрами, а й усією сукупністю вербальної та невербальної інформації. Тому можна говорити про те, що кожна мова відображає певний спосіб сприйняття, концептуалізації світу. На нашу думку, мові властивий принцип концептуалізації дійсності, який призводить до того, що носії різних мов бачать світ крізь призму своїх мов. У цих умовах культурами стають засобом передачі культурно-необхідної інформації, ключем до розуміння та інтерпретації культури певного етносу.

LINGUISTIC MODUS OF CROSS-CULTURAL UNITS (on the example of "Zakhar Berkut" by Ivan Franko)

O. M. Medved, PhD;

Y. U. Tkachenko, Master of Philology
Sumy State University,

2, Rymskogo-Korsakova St., 40007, Sumy, Ukraine

E-mail: ommmedvid@gmail.com; ommmedvid@gmail.com

The article is dealt with the analysis of cross-cultural units – linguistic signs that include important information about certain objects, which are historically/culturally significant. It was determined that culturally biased unit can contain its own linguistic phenomenon and extralinguistic one, and the content of cross-cultural

unit must correlate with the cultural competence of the native speaker. The analysis of cross-cultural units asymmetry is done on the example of Ukrainian and English and it was determined that cross-cultural units reflect national color, and their sociocultural component creates an original image, promoting the optimization of cross-cultural communication. Cross-cultural unit can be in form of cultural symbol, as it fixes, saves and transmits cultural information. The examples of cross-cultural units give us understanding that languages differ not only by isolated one from another parameters, but also by the whole set of verbal and non-verbal information.

Keywords: *mentality, lacunae, cross-cultural units, socio-cultural component.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ МОДУС КУЛЬТУРЕМ (на примере повести Ивана Франко "Захар Беркут")

Е. Н. Медведь, канд. филол. наук, доцент;

Я. Ю. Ткаченко, магистр

Сумский государственный университет,

ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина

E-mail: ommedvid@gmail.com; ommedvid@gmail.com

В статье рассматриваются культураны – языковые знаки, которые включают в себя важную информацию об определенных объектах, являющихся исторически/культурно значимыми. Проводится анализ асимметрии культураны на примере украинского/английского языков, а также указывается, что культураны отображают национальный колорит, их социокультурный компонент создает оригинальный имидж, тем самым способствует оптимизации процесса межкультурной коммуникации. Доказано, что культураны может выступать в форме культурного символа, поскольку она фиксирует, сохраняет и служит для передачи культурной информации. Примеры культураны дают нам возможность понять, что языки отличаются не только некоторыми отдельными, изолированными один от другого параметрами, а и всей совокупностью вербальной и невербальной информации.

Ключевые слова: *менталитет, лакунарность, культураны, социокультурный компонент.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Й. Національна свідомість у громадянському становленні особистості. – К.: Беркут, 2000. – 163 с.
2. Виноградов В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы. – М.: КДУ, 2004. – 240 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы). – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 340 с.
4. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
5. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурология. – К.: Освіта, 2009. – 392 с.
6. Швачко С. О. До питання лакунарності у мові. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?bid=19591&chapter=1&p=achapter>. (Дата звернення: 24.05.15).
7. Національно-культурна свідомість. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://ua-referat.com/Національно-культурна_свідомість. (Дата звернення: 08.05.15).
8. Веденина Л. В. Словарь лингвострановедческих терминов. – М.: Интердиалект, 1997. – 1078 с.
9. Иван Франко. Захар Беркут. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://ukrbooks.com/ua/zahar_berkut/. (Дата звернення: 26.05.15).
10. Boresky T. *Zakhar Berkut*. – New York: Theo. Cauus' Sons, 1944. – 240 p.

LIST OF REFERENCES

1. Boryshevsky, M. Y. 2000, *National consciousness in the formation of the personality*, Kyiv: Berkut, 163 p.
2. Vinogradov, V. S. 2004, *Transaltion: General and lexical questions*, Moscow: KDU, 240 p.
3. Vorobjev, V. V. *Lingvo-culturology (theory and methods)*. – Moscow: The publishing house MGU, 1997. – 340 p.
4. Gak, V. G. *Language transformations*. – M.: *Languages of Russian culture*, 1998. – 768 p.
5. Grytsenko T. B., Grytsenko S. P., Kondratyuk A. U. 2009, *Culturology*, Kyiv, 392 p.
6. Shvachko. S. O. *To the question of lacunology in the language*. [Electronic resource]. – Access mode: <http://book.net/index.php?bid=19591&chapter=1&p=achapter>. (The date of search: 24.05.15).
7. *National and cultural consciousness*. [Electronic resource]. – Access mode: http://ua-referat.com/Національно-культурна_свідомість. (The date of search: 08.05.15).
8. Vedenina, L. V. *The dictionary of linguistic and area studies terms*, Moscow, 1997, 1078 p.
9. Ivan Franko. *Zakhar Berkut*. [Electronic resource]. – Access mode: http://ukrbooks.com/ua/zahar_berkut/. (The date of search: 26.05.15).
10. Boresky T. *Zakhar Berkut*, 1944, New York: Theo. Cauus' Sons, 240 p.

Надійшла до редакції 8 квітня 2015 р.